

tussen leken en priesters, diocesaan of nationaal, de modernisering verwerpend en zich daar toch niet aan kunnen onttrekken. En als dan tenslotte aan het eind van de jaren twintig een knoop wordt doorgehakt zijn ze te laat, want juist dan zakt alom het oorspronkelijke jeugdbewegings-idealisme in. Het is dan een geringe troost dat de katholieke verkennerij voor een aantal jongeren, zoals Jo Cals, nog een belangrijke fase is geweest in hun emancipatieproces.

P. de Rooy

E. L. van Olst, *Uilkema, een historisch boerderij-onderzoek. Boerderij-onderzoek in Nederland 1914-1934* (Dissertatie Leiden 1991; Arnhem: Stichting historisch boerderij-onderzoek, 1991, 680+821 blz., (2 dln.), f240,-, ISBN 90 70103 13 3).

Klaas Uilkema (1873-1944) is de grondlegger van het moderne boerderij-onderzoek in Nederland. In een heel kleine kring was dat al lang bekend, maar nu E. L. van Olst met haar tweedelige dissertatie een monument voor hem heeft opgericht, is de grote betekenis van zijn werk ook publiekelijk vastgesteld. Van Olst zal voortaan met dit standaardwerk ongetwijfeld in zijn glorie delen.

In het eerste boek reconstrueert ze gedetailleerd het leven en de werkwijze van deze autodidactische geleerde, die zich twintig jaar lang grote opofferingen getroostte om de Nederlandse boerderijtypen te onderzoeken en daarbij zijn gezin in de staat van 'fatsoenlijke' armoede bracht om dat werk te kunnen blijven voortzetten. In de loop der jaren groeide zijn achterdocht tegen de academische wetenschappers die hem in verband met een driejarig *stipendium* (en de nasleep daarvan) begeleidden, en die hij ervan verdacht met zijn resultaten te willen gaan pronken. In 1934 sloot hij, vereenzaamd en verbitterd, al zijn materiaal in een verzegelde kist op en wilde hij met niets en niemand uit de sfeer van het boerderij-onderzoek meer te maken hebben. Zijn nabestaanden droegen de collectie in de jaren vijftig over aan het Openluchtmuseum in Arnhem: opmetingen van 388 boerderijen overal in Nederland, met aantekeningen, correspondentie en 3.100 foto's.

In deel twee worden die 388 gebouwen met Uilkema's plattegronden, doorsneden, foto's en een keuze uit zijn aantekeningen gedocumenteerd, met daarbij een beschrijving met commentaar van Van Olst. Dit *corpus* is een fascinerende catalogus van de zeer gevarieerde boerderijtypen die Nederland in het begin van deze eeuw nog te zien gaf — een variatie die niet alleen aan lokale tradities maar vooral ook aan de plaatselijke bedrijfsvoering en de welstand van de boer moet worden toegeschreven. Uilkema documenteerde boerderijen die in het betrekkelijke isolement van slechte onverharde wegen, zonder gas, leidingwater of electriciteit en zonder bedrijfsmechanisatie nog uiterst traditioneel functioneerden. Anders dan bij het toen gebruikelijke boerderij-onderzoek, zoals dat van de Utrechtse germanist J. H. Gallée, die de boerderijen zag als plaatsen waar een oude volkscultuur werd doorgegeven, bestudeerde Uilkema de boerderij als een bedrijf en keek hij naar functies en bouwkundige constructies: daarin was hij, met alle miskenning vandien, de eerste die met de aanpak kwam die nog steeds toonaangevend is.

De vraag rijst waar het deze pionier die zijn gezin, zijn baan en zijn inkomen en twintig jaar van zijn leven opofferde, in wetenschappelijke zin om ging. Uit de studie van Van Olst komt hij vooral naar voren als een man die zoveel mogelijk gebouwen, constructies en mondeling doorgegeven kennis wilde registreren voordat die voor het nageslacht verloren zouden gaan (het was Uilkema wel duidelijk dat daar vanwege de opkomende modernisering van het platteland niet veel tijd meer voor was). Hij was zo te zien niet geïnteresseerd in vraagstukken van een hoger abstractieniveau dan wat hij noemde de 'evolutie' van de boerderijtypen, een belangstel-

ling die niet zozeer historisch als wel bouwkundig-typologisch van aard lijkt te zijn geweest. Terwijl hij alles aan de weet probeerde te komen over de bedrijfsvoering in de gebouwen die hij onderzocht, ontwikkelde hij die kennis niet tot een manier van beschouwen die zijn boerderijen in een wat breder sociaal-economisch verband zou plaatsen. Misschien was de tijd daarvoor ook nog niet rijp, documentatie gaat nu eenmaal vooraf aan interpretatie. Latere onderzoekers die over veel minder materiaal dan Uilkema beschikten, zoals R. C. Hekker (*De omwikkeling van de boerderijvormen in Nederland*, 1957), hebben voor de boerderijtypen classificaties ontworpen die inderdaad met deze publikatie van Uilkema's werk op zijn minst discutabel zijn geworden. Van Olst wijst daar ook op, maar ze geeft niet aan welke nieuwe mogelijkheden door het rijke materiaal dat dankzij haar inspanning is ontsloten, voor het toekomstige boerderij-onderzoek worden geschapen. Moeten we doorgaan met documenteren en classificeren, en zo ja waarom — wat gaan we met al die kennis doen?

Het is opvallend dat die vraag in deze prachtige en zeer uitgebreide studie niet wordt gesteld, en daarmee lijkt Van Olst zich aan het nogal smalle conceptuele kader van Uilkema te hebben aangepast. In een van de stellingen bij haar dissertatie poneert ze terecht dat 'het boerderij-onderzoek een verwaarloosd hulpmiddel (is) bij historisch onderzoek naar sociaal-economische veranderingen in een agrarische samenleving'. Ze heeft echter zelf geen gebruik gemaakt van een paar vormen van onderzoek die de moderne interpretatie van het materiaal wat hadden kunnen verruimen. Het gaat daarbij enerzijds om een meer culturele benadering van de boerderij — die was per slot niet alleen maar bedrijfsgebouw, maar ook woning, expressie van status, produkt van een veranderend beschavingsproces. Van Olst wijst bij voorbeeld ergens verwonderd op het minieme woongedeelte (een kamer, een woonkeuken en vier bedsteden) in een bepaalde kapitale boerderij, maar ze stelt zich daar verder geen vragen over. De materiële geschiedenis (zoals door A. J. Schuurman beoefend) en de architectuurgeschiedenis (zoals door de Rijksdienst voor de monumentenzorg onderzocht) hadden voor de tekening van de nu in het boek ontbrekende culturele dimensie inspirerend kunnen zijn.

De andere dimensie die in deze studie achterwege blijft is die van het moderne agronomisch-historisch onderzoek. Van Olst heeft de dissertatie van J. L. van Zanden gebruikt voor algemene noties (landbouwcrises), maar bij haar beschouwingen bij Uilkema's speurwerk in de regio's en bij de gebouwen die hij documenteerde, blijft die kennisbron onaangeroerd. Er wordt zelfs niet naar verwezen, evenmin als naar de dissertatie van J. Bieleman (die van P. Priester zou vermoedelijk net te laat gekomen zijn). Natuurlijk kent Van Olst deze publikaties en de mogelijkheden die ze bieden (haar hierboven geciteerde stelling wijst in die richting), maar het blijft jammer dat ze die niet zelf met haar materiaal, hoe schetsmatig ook, in verband heeft gebracht. Ze heeft Uilkema de wetenschappelijke eer en erkenning gebracht die hem bij zijn leven niet of onvoldoende ten deel was gevallen. Wat nu overblijft, is dat zijn werk nog uit een zeker wetenschappelijk, conceptueel isolement moet worden gehaald.

A. van der Woud

H. Kalshoven-Brester, ed., *Ik denk zoveel aan jullie. Een briefwisseling tussen Nederland en Duitsland 1920-1949* (Amsterdam: Contact, 1991, 422 blz., f65,-, geb., ISBN 90 254 6922 1, f45,-, pbk., ISBN 90 254 6914 0).

Hedendaagse historici zijn zich er van bewust dat schriftelijke correspondentie al lang niet meer de bron bij uitstek is van kennis van het verleden. Dit geldt inmiddels ook voor de kennis van het persoonlijk leven van 'gewone mensen'. Toen ooit brede lagen van de bevolking van Europa de volkstaal in geschrift leerden beheersen en over schrijfmateriaal konden beschikken, deed de